HARPUT'TAKİ ZİYARET YERLERİ ETRAFINDA OLUŞAN RİTÜELLERE DİN SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN BAKIŞ

Doç. Dr. M. Cengiz YILDIZ*

Özet

Dini anlamda ziyaret yeri; veli, evliya, ermiş, eren, abit, zahit, âlim, sofu, seyit, şehit, gazi, mübarek, pir, dede, baba, abdal gibi isimlerle anılan kişilerin mezarı olarak kabul edilen yatır, türbe, kümbet, tekke, ziyaret, dede mezarı vb. mekânlar olarak ele alınabilir. Yukarıda sayılan sıfatlara sahip kişilerin belli bir süreliğine kaldıkları "makam"lar da ziyaret kapsamında ele alınmaktadır. Ağaç, su, ev, mağara, dağ, tepe gibi unsurların ziyaret anlayışı çerçevesinde değerlendirildiği bilinmektedir.

Yatır, türbe, kümbet, tekke, ziyaret, dede mezarı ya da makamlara yapılan ziyaretlerde uygulanan ritüellerin tamamının İslam'ın çizmiş olduğu çerçeveye uygun olduğunu söylemek zordur. Bu mekânlarda, İslam dışı birtakım dini uygulamalara yer verildiği gibi, geleneksel birtakım uygulamaların da dini bir formda sunumu yapılabilmektedir.

Manevi gücü ve meziyeti olduğuna inanılan kişilerin defnedildikleri bu mekânlarda, hacet, dilek, istek, murat gibi isimlerle adlandırılan taleplerde bulunulmakta ve bazen aynı, bazen de her bir mekâna özgü birtakım ritüeller yapılmaktadır.

Ritüel kavramı, çoğunlukla dini bir çerçevede ele alınmakta ve genellikle düzenli bir şekilde yapılan, belirlenmiş bir amaca yönelik işlemler serisi olarak tanımlanmakta, önceden belirlenmiş bazı kurallara göre icra edilen dinî tören anlamına gelmektedir.

Bu bildiride, Elazığ merkez Harput Mahallesi'nde yer alan ziyaret yerlerinden bazıları etrafında oluşan ritüeller üzerinde durulacaktır. Literatür taraması yoluyla elde edilen bilgiler, yapılan gözlemlerle zenginleştirilecek ve bir genellemeye ulaşılmaya çalışılacaktır.

Giriş

Dini olguların, insan topluluklarında çok çeşitli şekil ve boyutlarda ortaya çıkan tezahür zenginliği ve karmaşıklığı, onları bilimsel yaklaşımla analiz amacıyla, bilim adamlarını oldukça değişik teorik şekiller ortaya koymaya ve metodolojik yaklaşım modellerini kullanışlı kılmak üzere çeşitli kavramları devreye sokmaya itebilmektedir (Günay, 2003).

* Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, sosyoc@gmail.com

Günümüzde, "halk dini" veya "halk dindarlığı" söz konusu olduğunda, sadece geniş kitlelerce kendilerine olağanüstü güçler veya haller atfedilerek kutsal bilinen ve bu bakımdan çeşitli dilek ve amaçlarla ziyaretlere konu teşkil eden adak ve ziyaret yerleri etrafında oluşan dini kültür ve dindarlık boyutu yer almamaktadır. Bununla birlikte, sözlü kültüre dayalı güçlü bir tür "halk dindarlığı" gün yüzüne çıkmakta ve veli, eren, evliya, ermiş, abit, zahit, âlim, sofu, seyit, gazi, mübarek, pir, dede, baba, abdal, şehit gibi adlarla anılan kimselerin yattıkları yerler olarak bilinen yatır, türbe, kümbet, tekke, ziyaret, dede mezarı gibi adlarla anılan kutsal mekânlar, sahip oldukları manevî güç ve meziyetler sayesinde çok önemli birer çekim merkezi olarak kalmaya ve türlü dilek ve amaçlar ve belli usullerle ziyaretlere konu olmaya devam etmektedirler (Günay, 2003).

Kutsal olma, herhangi bir şeyin dini bir form kazanmasında temel bir ölçüt olarak değerlendirilebilir. Kutsallığın, insanlık tarihi süresince değişik formlar altında tezahür ettiği ve yaşandığı ifade edilebilir. Ziyaret olgusu da kutsalın yaşanması ve tezahür biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Kutsallık düşüncesinin mekân bazında tezahür şekillerinden birinin ziyaret yerleri olduğu ifade edilebilir.

Ziyaret kavramı, çok geniş anlamlar içermektedir. Özelde İslam dini üzerinden gidilecek olursa, Kâbe'yi ziyaret etmek (Hac veya Umre), bu çerçevede ele alınabileceği gibi, herhangi bir kişinin kabrine veya makamına (belirli bir süre kalınan yer) gitmek de ziyaret olarak değerlendirilebilir. Ziyaret kelimesi, Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde (1998, 2518), "birini görmeye, biriyle görüşmeye gitme" biçiminde tarif edilirken, ziyaret yeri terimi ise çoğunlukla, kutsallık düşüncesiyle gidilen herhangi bir yer olarak ele alınabilir.

Günay (1996, 113), ülkemizde uygulanan şekli ile ziyaret olgusunun, eski Türk dini ve İslam öncesi bazı dini inanışları içinde barındırdığını ifade etmektedir

Durkheim, genel olarak toplumsal alanları kutsal olan ve olmayan biçiminde ikiyi ayırırken, aynı zamanda, kutsal olanı da; sevgi, saygı, korku ve kaygı gibi durumları içinde barındıracak şekilde kullanır (Adam, 2006, 246-247). Buna göre, ziyaret edilen ve kutsal olarak değerlendirilen mekânlara gidenlerin, yukarıda sıralanan durumlardan en azından birini veya birkaçını göz önüne alarak ziyaret gerçekleştirdikleri ifade edilebilir.

Kutsal olarak değerlendirilen mekânları ziyaret etme amacı, kişilere göre değişebilmektedir. Bir kesim insan, sadece bilgi edinmek, bir kısmı

merakını gidermek, bir kısmı da bu mekânlarda yapılacak olan duaların kabul edileceği inancıyla buralara gidebilmektedir. Yine, herhangi bir sıkıntılı durumun (hastalık, fakirlik, çocuk sahibi olamama vb.) düzelmesi için de bu mekânlara gidilebilmektedir (Peker, 1999, 449-450). Kutsal kabul edilen ziyaret yerlerine gitme nedenlerinin çok olması, bu mekânların, senenin her döneminde ve oldukça kalabalık olması sonucunu doğurabilmektedir.

Ziyaret yerlerinde adak adamak, bir dileğin gerçekleşmesi için başvurma anlamında ele alınabilir. Adak adayan kişi, bu eylemiyle, ziyaret ettiği mekânda medfun bulunan kişinin, kendisiyle Allah arasında bir çeşit aracılık yapacağına inanmaktadır. Kişinin dileği gerçekleşince, verilen söz yerine getirilir. Adak olarak kurban belirlenmişse, bir hayvan kesilip fakirlere dağıtılır. Bağış ise türbeye veya bekçisine verilir. Kur'an okuma veya namaz kılma (Boratav, 1984, 42) da adak olarak yerine getirilebilir.

Türbeler ve ziyaret yerlerinde medfun bulunanların kerametli olduklarına inanılır. Medfun bulunan kişinin gösterdiği kerametin, öldükten sonra mezara ve eşyaya sirayet ettiği biçiminde bir inanç vardır (Sezgin, 1998, 466-467). Ayrıca, türbe etrafındaki ağaç, taş, ot gibi nesneler de kutsanabilmektedir.

Türbe ziyareti için senenin her günü gidilebilirken, özellikle kandiller, bayramlar ve arife günü, Perşembe ve Cuma günü yoğunluk daha da artmaktadır. Ayrıca, evlilik ve sınav öncesi gidilebildiği gibi, herhangi bir işe başlama gibi vesilelerle de buralar ziyaret edilebilmektedir.

Ziyaret yerine gelenlerin aşağıdaki dileklerinin gerçekleşmesi için dua ettikleri, kurban kestikleri ve diğer ritüelleri yerine getirdikleri ifade edilebilir (Atasagun, 2004, 5-7): Bedeni ve ruhi hastalıklara şifa bulmak, çocuk sahibi olmak, çocuğun cinsiyetini öğrenmek, çocuğunun yaşaması, çocukların evlenmesi / kısmetinin açılması, kaza ve belalardan korunmak, yağmur yağması, zengin olmak, kayıp bir şeyi bulmak, kötü alışkanlıklardan kurtulmak, iş bulmak, eşler arasındaki sevginin artması, sınavlarda başarı göstermek, nazardan korunmak, düşük çocuk doğurmamak vs.

Ziyaretçilerin aşağıdaki ritüelleri yerine getirdikleri görülmektedir (Atasagun, 2004, 9-10): Dua etmek, dilek tutmak, adak adamak, üç İhlâs bir Fatiha okumak, kurban kesmek, delikli taşlardan eşya geçirmek veya geçilebilecek kadar büyükse geçmek, yağmur duası etmek, yakındaki bir eşyayı (taş, ağaç, çalı, ot, su vs.) yanında götürmek, taş yapıştırmak,

herhangi bir eşyayı (örtü, yazma, seccade, tespih vs.) ziyaret yerine bırakmak, namaz kılmak, türbenin etrafını dolaşmak, mum yakmak, türbeye elini veya yüzünü sürmek, para bırakmak, yakındaki sudan içmek veya yıkanmak, Kur'an okumak, Salâvat getirmek, tatlı yiyecekler (şeker, bisküvi vs.) bırakmak, bırakılan eşyayı belli bir zaman sonra gelip almak ve kullanmak, konuşma bozukluğu olan çocuğun ağzına anahtarı koymak, türbe üzerinde yatmak, tespih çekmek, doğan çocuğa medfun olan kişinin adını vermek, ağaçlara veya herhangi yakın bir yere bez bağlamak, türbe açıkta ise su ile sulamak, duvara veya mezar taşına dileği içeren yazı yazmak, dileğin yazılı olduğu kâğıdı türbe etrafında uygun bir yere bırakmak vs.

Bu çalışmada, Elazığ Harput Mahallesi'nde yer alan ve özellikle de en çok gidilen ziyaret yerleri üzerinde durulacak, kaynak taraması yoluyla derlenen bilgiler, farklı zamanlarda gözlemlediğimiz bilgilerle birlikte ele alınacak, birtakım genellemelere varılacak ve bazı önerilere yer verilecektir.

Harput'taki Ziyaret Yerlerinden Bazıları ve Etrafında Oluşan Ritüeller

Harput'ta en çok ziyaret edilen yerlerin aşağıdaki gibi sıralanması mümkündür (Yavuz, 2005, 41-86): Beyzade Efendi, Fatih Ahmet Baba, Arap Baba, İmam Efendi, Seyyid Ahmet Çapakçuri Efendi, Ulu Cami Minaresi ve Karadut Ağacı, Murad Baba, Beşik Baba, Nadir Baba, Üryan Baba, Kâzım Efendi, Tayyar Baba, Anguzu Baba, Mansur Baba, Ejderha Taşı, Gâvur Taşı, Lanet Taşı, Meryem Ana Kilisesi. Adı geçen ziyaret yerlerinden sadece birkaçı üzerinde durulacaktır.

Beyzade Efendi Türbesi: Beyzade Efendi, Harput'un meşhur âlim ve mutasavvıflarından olup, kabri günümüzde en çok ziyaret edilen yerlerin başında gelmektedir. Beyzade Efendi'nin en çok dile getirilen kerametlerinden biri şöyledir (Yavuz, 2005, 45): Beyzade Efendi, Hac görevini ifa ettikten sonra Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret için Medine'ye gider. Beyzade Efendi, türbenin kapısına ulaştığında, kapı kendiliğinden açılıverir. Beyzade Efendi, açılan kapıdan içeri girince, kapı tekrar kapanır. Bir süre sonra Beyzade Efendi, yeniden açılan kapıdan dışarı çıkar.

Beyzade Efendi'nin kabri, türbe mahiyetinde olmayıp etrafı demirlerle çevrili bir aile mezarlığı mahiyetindedir. Beyzade Efendi Türbesi, Harput'ta bulunan ziyaret yerleri arasında en çok ziyaret edilenlerden biridir. Türbeye; çaresiz kalmışlar, ruhsal sorunları olanlar, felçli olanlar, çocuğu olmayanlar, hastalar, kısmeti açılmayan kızlar veya erkekler, sınavlara hazırlananlar gitmektedir.

Beyzade Efendi'nin kabri başında yapılan ritüeller şöyle sıralanabilir (Yavuz, 2005, 46-48): Fatiha, İhlâs veya Yasin sureleri okunması, mezar taşına sürülen ellerin vücudun ağrıyan kısımlarına sürülmesi, mezar toprağının yutulması, kısmetin açılması için makaraya sarılı olan ipin mezar başında açılması, 99'luk tespihin mezar üzerine bırakılması, buğday tanelerinin mezar üstüne serpilmesi ve bir kısmının yutulması, sınava girerken kullanılacak kalemin mezar taşına sürülmesi vs.

Fatih Ahmet Baba Türbesi: Türbe, Harput'un Doğusunda ve merkezden uzaktadır. Ziyaret yeri, bir derenin yamacında olup, etrafı ağaçlarla kaplıdır. Türbenin yakınında çeşme bulunmaktadır. Türbe çevresi, piknik yapmaya müsait bir durumdadır.

Fatih Ahmet Baba'nın İslam Peygamberi'nin neslinden olduğuna ilişkin yaygın bir kanaat bulunmaktadır. Bu kişinin, Malazgirt Savaşı'na ve Anadolu'nun fethi sırasında birçok savaşa katıldığı ve kendisine bağlı on askerle birlikte türbenin bulunduğu yerdeki dere yatağında şehit düştüğü rivayetleri bulunmaktadır. Önceleri dere yatağında olan naaşın, görülen bir rüya üzerine bugünkü yerine taşındığı ifade edilmektedir.

Türbeye ve türbenin hizmetini gören türbedarlara saygı göstermeyenlerin, birçok musibete uğradığına ilişkin rivayetler bulunmaktadır.

Türbeye, çocuk sahibi ve özellikle erkek çocuk sahibi olmak isteyenler gelmektedir. Bunun yanında; ruhsal sorunları olanlar, felçliler, dili tutulmuşlar, sihir yapılanlar, nazara gelenler ve bunun dışında dileği olanlar türbeye gelmektedirler. Cinlerin musallat olduğu veya sihir yapılmış olan kişilerin, türbede bir süre veya bir gece yatarak şifa bulacaklarına inanılır.

Bu mekâna geldikten sonra erkek çocuk doğarsa Fethi Ahmet, kız çocuğu olursa Fethiye adı verilir ve ziyaret mahallinde kurban kesilerek etraftakilere dağıtılır. Sünniler olanlar Perşembe, Aleviler ise Çarşamba günleri bu mekâna gelmektedirler. Dileğin gerçekleşmesi durumunda Sünniler kurban kesmekte, Aleviler de lokma dağıtmaktadırlar.

İçeriye eller bağlı bir şekilde girilir, dua edildikten sonra geri geri çıkılır. Aleviler, türbe girişindeki eşiği ve çıkarken kapının sol tarafını öpmektedirler.

Dileklerin kabul edilmesi için, türbenin hemen yanındaki dağdağan (melengiç) ağacına bez, yazma, çorap gibi şeyler bağlanmaktadır. Kekeme olan ya da geç konuşan çocukların konuşması için, türbenin anahtarı ağızlara

sürülür ve dua edilir. Bunun yanında, türbenin "dilek duvarı" denilen kısmına taş yapıştırılır. Taş, duvara yapışırsa dileğin gerçekleşeceğine, aksi halde gerçekleşmeyeceğine inanılır. Türbenin muhtelif yerlerine dilekleri içeren yazılar yazıldığı gibi, mekânın içindeki Kur'an-ı Kerimlerin içine yazılar yazılmakta veya dileğin yazılı olduğu kâğıtlar bırakılmaktadır.

Arap Baba Türbesi: Harput'a gelenlerin en çok ilgi gösterdikleri ziyaret yerlerinden biri Arap Baba Türbesi'dir. Türbe içinde medfun olan kişinin naşının çürümediği bilinmektedir. Bütün halinde bakıldığında, naaşın çürümediği gözlemlendiği gibi, mumya olduğuna ilişkin de herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Türbenin 13. yüzyılda yapıldığına ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Türbe ve üstündeki mescit çok büyük olmayıp, türbe içine küçük bir kapıdan girilir. Önceleri sanduka içinde olan naaş, son zamanlarda camekân içine alınmıştır.

Türbede bulunan naşın kime ait olduğuna ilişkin rivayetler çeşitlidir. Bir rivayete göre naaş, Yusuf İbn-i Arabî Şah isimli bir kişiye, bir rivayette Selçukluda komutan olan ve bu bölgede şehit düşen birine, başka bir rivayette ise Hicaz bölgesinden gelen ve irşat-tebliğ vazifesinde bulunun bir kişiye aittir.

Arap Baba ile ilgili halk arasında yaygın olan bir inanışa göre, bir dönem Harput ve çevresinde kuraklık baş göstermiştir. Yapılan yağmur dualarının hiçbir yararı olmamıştır. Arap Baba türbesine yakın bir yerde evi olan yaşlı bir kadın, rüyasında, Arap Baba'nın naaşının başını keser ve bir dereye atarsa yağmurun yağacağını görmüş ve bu rüyayı birçok kimseye anlatmıştır. Günler geçmesine rağmen halen daha yağmur yağmayınca, yaşlı kadın, komşularının ısrarına dayanamamış ve naaşın başını keserek dereye atmıştır. Bunun üzerine, yağmur coşkun bir şekilde yağmış ve uzun süre dinmemiştir. Sel felaketi yaşandığı dönemde, yaşlı kadın ikinci kez rüyasında Arap Baba'yı görmüş ve başını attığı yerden almazsa yağmurların durmayacağını kendisine söylemiştir. Kadın denileni yapmış ve yağmurlar durmuştur.

Arap Baba Türbesi'ni, çoğunlukla ruhsal hastalığı olanlar, sara (epilepsi) hastaları, felç geçirenler ziyaret ederler. Sandukanın üzerinde bulunan örtü veya türbenin içinde bulunan diğer örtüler öpülür, ağrıyan bölgelere sürülür. Türbeye, genellikle Perşembe veya Cuma günleri gelinir ve bu ziyaret genellikle üç kez tekrarlanır. Haram olması hasebiyle, türbedeki naaşa kadınların bakmasına izin verilmez.

İmam Efendi Türbesi: Türbe, Meteris Kabristanı isimli mevkide, Buzluk Mağaraları'na giden yolun sağ yönündedir. Türbe üzerinde kubbe bulunmaktadır ve tek bir mekândan müteşekkildir. Türbenin çevresinde, Harput'ta yetişen din ve ilim adamlarının mezarları bulunmaktadır.

İmam Efendi'nin asıl ismi, Osman Bedrüddin-i Erzurûmî'dir. 93 Harbi'nde, Kars civarında tabur imamlığı yapmasından dolayı, İmam Efendi adını almıştır. Bölge insanının Ruslara karşı savaşmasında etkin rol oynamıştır. "Dertliyim derdim derin, derdime derman için sana geldim yâ Muîn" biçimindeki duanın ona ait olduğu bilinmektedir.

Bir rüya üzerine Elazığ'a gelen İmam Efendi, daha sonra, Pah Kasabası ve Çemişgezek ilçelerinde vazife yapmıştır. 1909 yılında, tabur imamlığından emekli olduktan sonra Harput'a yerleşmiştir. Kurşunlu Cami, çoğunlukla, İmam Efendi'nin adıyla anılmaktadır. Birçok öğrencinin yetişmesinde emeği olan İmam Efendi, 1924 yılında vefat etmiştir.

Birkaç mekânda aynı anda bulunması, onun en önemli kerametlerinden sayılmaktadır. İrşat ve tebliğde bulunurken olağanüstü bir tesirde bulunması da onu farklı kılan özelliklerden sayılmaktadır.

İmam Efendi'nin türbesi, vefatından sonra sevenleri tarafından çokça ziyaret edilmektedir. Günümüzde de ziyaretçi sayısı kalabalık olan türbelerdendir. Türbe, özellikle Perşembe ve Cuma günleri kalabalıktır. Ziyaret mekânına, her türlü dilekte bulunmak için gelinmektedir. Yağmur yağmayan dönemlerde, dua edenlerin bu mekâna da geldikleri bilinmektedir.

Beşik Baba Türbesi: Türbe, Harput'ta, Balakgazi Heykeli'nin bulunduğu mevkiin Doğu tarafındadır. Beşik Baba adı verilen kişinin, Harput'un fethine katılan bir asker olduğu ve şehit olmasından sonra, bugünkü yerine defnedildiği dile getirilmektedir. Ziyaret edilen önemli mekânlardan biridir.

Beşikli Baba, Hırkalı Baba olarak da bilinmektedir. Türbe içindeki beşiğin, kabirdeki kişinin çocuğuna ait olduğuna ilişkin bilgiden dolayı (Oymak, 2009), Beşik veya Beşikli Baba olarak adlandırılmıştır.

Beşik Baba, çocuğu yaşamayanların veya hiç olmayanların ziyaret ettiği bir ziyaretgâhtır. Ziyaretçiler, türbeye beşik veya bebek bırakarak, çocuklarının olacağına veya ölmeyeceğine inanırlar. Yeni doğan ve hasta olan bebekler-çocuklar, türbede birkaç dakika bırakılır. Çocuk ağlarsa yaşayacağına, ağlamazsa öleceğine inanılır (Yavuz, 2005, 72). Müzmin

hastalığı olanlar, türbeye getirilir ve Allah'ın şifa vermesi için burada yatan kişi şefaatçi kılınarak dua edilir.

Üryan Baba Türbesi: Tespih Baba ismi de kullanılmaktadır. Harput'a varmadan sağ taraftadır. Türbede medfun bulunanın, Erzincan'dan bu bölgeye geldiği ve Haçlı Seferleri esnasında şehit düşen bir kişiye ait olduğu düşünülmektedir.

Türbenin yerinin, bir rüya üzerine tespit edildiği bilinmektedir. Türbe civarında bir mescit ve okul olduğuna ilişkin bilgiler de bulunmaktadır. Türbe yeri tespit edilirken, herhangi bir bilgi veya yazı bulunmadığı için Üryan Baba ismi verilmiştir.

Üryan Baba Türbesini, çoğunlukla ruhi hastalıklara müptela olanlar, sara hastaları ve felçli olanlar ziyaret etmektedirler. Bunun yanında, herhangi bir dileği olanlar da ziyaret etmektedirler. Türbede bulunan ve bin adet tanesi olan tespihin içinden geçenlerin şifa bulacağına inanılır. Korkudan dili tutulan birçok kişinin, bu ziyaretgâhı ziyaret edip kısa bir süre türbede yattıktan sonra şifa bulduğuna ilişkin rivayetler bulunmaktadır.

Kâzım Efendi Türbesi: Türbe, İmam Efendi Türbesi'nin Doğu yönünde, Bediüzzaman Said Nursi'nin ilk talebelerinden olan Hulusi Yahyagil'in kabrinin biraz ötesindedir. Kazım Efendi, 1894 yılında, Harput'ta doğmuştur. Tahsilini tamamladıktan sonra öğretmenlik yapmıştır. Kendisi, İmam Efendi'nin önde gelen öğrencilerindendir ve Nakşibendî tarikatına mensuptur.

Yirminci yüzyılın başlarından itibaren, Harput'tan Mezire'ye (Elazığ) yapılan göçe Kazım Efendi de katılmıştır. Kazım Efendi'nin en bilinen yönlerinden biri, sade bir yaşam sürmesi, hediye kabul etmemesi ve elinde bulunanları fakirlere dağıtmasıdır.

Vefatında, büyük bir kalabalık bulunmuş ve Harput'a kadar omuzlarda taşınarak bugünkü yere defnedilmiştir. Kabri, bağlıları tarafından düzenlenmiş ve türbe haline getirilmiştir. Hemen hemen her gün ziyaret edilen, Kur'an okunan ve dileklerde bulunulan bir mekân özelliği taşımaktadır.

Meryem Ana Kilisesi: Kilise, Harput Kalesi'nin sol tarafında, Doğu ve alt kısmında yer almaktadır. Kilise, M.S. 179 yılında yapılan ilk mağara kiliselerdendir. Türkiye sınırları içinde yer alan en eski mağara kilise olma özelliği taşımaktadır. Kızıl, Süryani veya Yakubi kilisesi olarak da

adlandırılmaktadır. Önceleri yıkık olan mekân, son zamanlarda tamir edilmiş olup, yılın belli günlerinde bu mekânda ibadet yapılmaktadır.

Yapı, 20. yüzyılın başlarına kadar bir manastır biçimindedir. Küçük kilise, metropolithane, okul, misafirhane, ahır ve diğer bölümleri sonradan yıkılmıştır. Yapının içindeki belirgin olan mezarlardan birinin Harput kralının kızı Helen'e veya bir rahibeye ait olduğu belirtilmektedir. Kilisede her yıl 15 Ağustos'ta tören yapılır ve üzüm bağlarının bereketli olması için dua edilir.

Mekân, sinir ve ruhsal hastalıklara müptela olanlar tarafından ziyaret edilmekte ve şifa aranmaktadır. Ayrıca, kemik hastalıklarının tedavisinde önemli bir mekân olduğu yönünde yaygın bir inanç bulunmaktadır. Mekân, Hıristiyan ve Müslümanlar tarafından, şifa bulmak amacıyla ziyaret edilmektedir.

Kilisenin Güneyinde yer alan kayalar, dilek taşı olarak kullanılmaktadır. Fatih Ahmet Baba türbesindeki duvarda olduğu gibi, küçük taşlar büyük kayaya yapıştırılmakta ve bu arada dilek tutulmaktadır. Dilek kabul olacaksa taş yapışmakta, aksi halde yapışmamaktadır.

Değerlendirme, Sonuç ve Öneriler

Ziyaret yeri, türbe, makam, yatır, türbe, kümbet, tekke, ziyaret, dede mezarı gibi isimlerle anılan ve halk dindarlığının önemli bir unsuru olan mekânlar, geçmişte olduğu gibi günümüzde de insanlar tarafından ziyaret edilmekte ve buralarda çok çeşitli ritüeller uygulanmaktadır. Adı geçen mekânlarda medfun bulunanlar, çoğunlukla toplum önderi olma rolünde iken, vefatlarından sonra, bu kişilerin bulundukları mekânlar sıkça ziyaret edilmektedir.

Yukarıda adı geçen mekânlar etrafında oluşan ritüellerin nispeten dinler üstü olduğu ifade edilebilir. Çünkü bu mekânlarda uygulanan ritüeller birbirine çokça benzemektedir. Buna göre, buralarda uygulanan davranış biçimlerinin birbirini etkiledikleri ifade edilebilir.

Ziyaret edilen yerlerde uygulanan davranış biçimlerinin, ziyaret eden kişinin mensubu olduğu dini inanışa ne kadar uygun olduğu, bu davranışların kişinin dini inancı açısından mahzurlarının olup olmadığının bilinmesi ve buna göre bir davranış geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Ziyaret mekânlarının, insanların rahatlaması, psikolojik olarak destek bulması için önemli bir unsur olduğunun bilinci içinde hareket edilmesi

gerekmektedir. Çünkü bu mekânlarda uygulanan ve İslam dini terminolojisinde "ifrat" olarak nitelendirilen bazı hareketlere bakarak ve "tefrit" edici bir tavırla bu mekânları tamamen reddetmek ve buraya devam edenleri aşağılayıcı bir tavır göstermek sorunun çözümüne katkı sağlamaz.

Ziyaret yerlerine gidişler, her ne kadar salt dini bir davranış gibi görülse de, bu mekânlar etrafında dinlenme alanları da oluşmuştur ve bu yerlere devam edenlerin tamamının kutsal bir gaye peşinde olmadıkları da ifade edilebilir.

İslam dini, kabir ziyaretini teşvik etmekle kalmamış, bunun şekil ve usulünü de belirlemiştir. Günümüzde kabristanlarda ve türbe başlarında işlenen bidatlere bakıldığında, kabir ziyaretinde dinin getirdiği usul ve prensiplere büyük bir ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.

İslam dinine göre, hayatta olanlar kadar ölüler de muhteremdir ve onlar da saygıya layıktır. Dolayısıyla cenazelere saygı gösterildiği gibi vefat edenlerin kabirlerine de saygı gösterilmelidir.

İslam Peygamberi, henüz kader inancının kökleşmediği ve cahiliye alışkanlıklarının devam ettiği bir dönemde kabir ziyaretini geçici olarak yasaklamış, ancak daha sonra serbest bırakmıştır. İslam Peygamberi, kabir ziyaretine müsaade ederken, bu hükmün sebebi olarak, bu ziyaretin kişiye ölümü ve ahireti hatırlatacağını zikretmiştir. İslam Peygamberi'nin bir Hadisi şöyledir: "Ben size kabir ziyaretini yasaklamıştım, fakat artık onları ziyaret edebilirsiniz. Çünkü kabir ziyareti, dünya bağını kırar, ahireti hatırlatır". Yine başka bir Hadis şöyledir: "Ağızların tadını kaçıran, lezzetleri acılaştıran ölümü çok anın". İslam Peygamberi, kendisine sorulan; "müminlerin hangisi en akıllıdır?" sorusuna "ölümü en çok hatırlayan ve ölümden sonrası için en iyi hazırlığı yapandır" biçiminde cevap vermiştir. İslam dinine göre, mezarlıklar ibret mahalleridir. Dünya hayatı içinde, çoğu zaman unutulan ölüm düşüncesinin çepeçevre kişiyi sardığı yerlerdir.

Kabristanlar, kişinin kendisini muhasebeye çekeceği ibret mekânları olduğu için, oralarda yüksek sesle ağlama, bağırıp çağırma gibi davranışlardan uzak durulmalıdır. Nitekim Hadislerde ölen kimsenin, kabrinin başında feryat ederek ağlayanlar yüzünden azap göreceği, sıkıntı duyacağı ifade edilmektedir.

İslam Peygamberi, bizzat mezarları ziyaret ettiğinde dua etmiş, selam vermiş ve orada medfun bulunanlar hakkında hayır dileğinde bulunmuştur.

Kur'an-ı Kerim'e saygıdan dolayı, kabristanların nezih yerler olmaması yönüyle, "kabirlerde Kur'an okunmaz" biçiminde açıklamalar yapan İslam bilgileri olmuşsa da, günümüzde türbeler ve mezarlıklar temiz, bakımlı ve görümlü yerlerdir ve dolayısıyla oralarda saygıyla Kur'an okumanın mahzuru olmasa gerektir.

Salih kimselerin kabirlerini ziyaret etmek için yolculuk yapmak, mezheplerin çoğuna göre caiz, İslam Peygamberi'nin kabrini ziyaret ise müstehap (yapılması sevaplı olan) olarak kabul edilmiştir. Dine hizmet eden insanların türbelerini ziyaret etmenin, onların huzurunda onları şefaatçi yaparak, Allah'a dua etmenin mahzurlu olmadığı yönünde İslam bilginleri arasında yaygın bir kanaat vardır.

Türbeleri ziyaret eden insanlar ve özellikle bunlar arasında zengin olanlar, ziyaretleri esnasında kurban kesip, etini fakirlere dağıtmışlar, sevabını da türbe sahibine bağışlamışlardır. Bir teamül haline gelen, örfe mal olan bu alışkanlık, sonraları su-i istimal edilmeye başlanmış ve "falan zata kurban keseceğim" gibi düşünceler içine girilmiştir. Bu, İslam akidesi açısından olabildiğine tehlikeli bir yaklaşımdır.

Bazı ilahiyatçılar, türbelerde kurban kesenlere "kâfir olur" biçiminde ifade kullanmaktadırlar. Bu durum, aslında ifratçı bir tutumun göstergesi olarak ele alınabilir. Çünkü bu mekânlarda da kesilse, kurban Allah adına kesilmektedir.

İslam dini yasakladığı halde ölülere kurbanlar kesilmekte, onlardan dilekler dilenmekte, kabirlere mum dikme, çaput bağlama gibi yapanların dahi ne yaptıklarının farkında olmadıkları davranışlar gösterilmekte ve kabirdekilere karşı saygısızlık sayılacak tarzda hareketlerde bulunulmaktadır. Bu hareketlerin, şirk olmasa da, şirke götürme ihtimali olan bir nitelikte oldukları söylenebilir.

İslam Peygamberi, "kim, ölen bir kimse için; avuçlarıyla yanaklarını döver ve yakasını yırtarsa ve cahiliye âdeti olarak bağırıp çağırırsa, o bizden değildir" diyerek, kabir başında kaderi tenkit manasını taşıyan davranışlardan uzak bulunulması gerektiğini ifade etmiştir.

Kabirleri mescit edinmek, oralarda kandil veya mum yakmak, kabirlere çaput bağlamak, Allah'ı unutarak kabirdekilerden istek ve dileklerde bulunmak İslam dini açısından caiz olmayan uygulamalar arasındadır.

İslam dini, ölümü hatırlatması yönüyle kabir ziyaretini teşvik etmekle kalmamış, bunun şekil ve yönteminin sınırlarını çizmiştir. Günümüzde kabristanlarda ve türbe başlarında işlenen bid'atlere bakıldığında, kabir ziyaretinin dinin getirdiği usul ve prensiplere göre yapılmadığı anlaşılmaktadır.

Ziyaret yerlerindeki ritüellerin şefaat kavramıyla ilgisi bulunmaktadır. İslam bilginlerinin çoğunluğuna göre, Kur'an'da geçen ayetlerden yola çıkarak (Sebe, 23; Taha,109; Necm, 26; Enbiya,28), İslam Peygamberi'ne şefaat hususunda bir tasarruf verilmiştir. Buna binaen, İslam Peygamberi şefaatçi gösterilerek birtakım isteklerde bulunulmasında mahzur görülmemiştir. Ayrıca; peygamberler, evliya, asfiya (kemal ve takva sahibi) ve şehitlerin, derecelerine göre, Allah'ın izin vermesiyle şefaat edebilecekleri ifade edilmektedir. Şefaat mevzuunda zirve İslam Peygamberi'dir. Yanlış olan, şefaat kavramının sınırlarının aşılarak, isteklerin medfun bulunan birisinden istenmesi durumudur ki, asıl eleştirilmesi gereken durum bu olsa gerektir.

Ziyaret yerlerinde uygulanan davranışların dini açıdan mahzurlu hale gelmemesi adına aşağıdaki **öneri**lerin geliştirilmesi mümkündür:

Ziyaret olgusunun, yaşamın bir parçası olduğu gerçeğinden hareket edilmeli, ilgili mekânları ziyaret etme adabı üzerinde durulmalı ve bu adaba uymamamın dini açıdan mahzurları anlatılmalıdır.

Toplumdaki insanların doğru dini bilgiyle donatılmasının yolu, doğru bir dini eğitimdir ve bu eğitim yaşamın her anında verilmelidir.

Yanlış dini bilgilerin verilmesini engellemek için kitle iletişim araçları denetlenebilir, mevzuat açısından gerekli düzenlemeler yapılabilir.

Ziyaret edilen mekânlarda, dini bir bilgilendirme yapılmalıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, yazılı uyarıları yanında, görevlilerinin de bu süreçte etkin rol oynamaları mümkündür. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, uyarı amaçlı olarak türbelere asılmak üzere hazırlatıp valiliklere gönderdiği yazıda aşağıdaki ifadeler yer almaktadır. Bu tür uygulamaların, insanların doğru bilgi edinmeleri açısından çok da etkili olmadığı ifade edilebilir (Çelik, 2004):

> Türbe ve yatırlardan medet-şifa umulmaz, adak adanmaz, kurban kesilmez, mum yakılmaz, bez-çaput bağlanmaz, taş-para yapıştırılmaz, eğilerek ve emekleyerek girilmez, para atılmaz,

yenilecek şeyler bırakılmaz, el yüz sürülmez, türbe ve yatırların etrafında dönülmez, türbelerin içinde yatılmaz.

Ziyaret yerlerine olan ilgiyi ortadan kaldırma değil, bu mekânlarda hangi dini davranışların yapılıp yapılmayacağı konusu üzerinde durulması bir gerekliliktir.

Kabir ziyaretlerinin adabıyla ilgili olarak, öncelikle Kur'an-ı Kerim'deki ilgili ayetler tespit edilebilir ve İslam Peygamberi'nin Hadisleri aktarılabilir.

Kabirleri karşıya alarak namaz kılmanın, İslam Peygamberi tarafından yasaklandığının belirtilmesi bir gerekliliktir.

Ziyaret yerlerinde mum yakma, bez bağlama, taş yapıştırma gibi davranışların İslam'da yerinin olmadığı belirtilmelidir.

Ziyaret yerlerinde; medfun bulunan kimseden dilekte bulunmanın şirk anlamı taşıdığının belirtilmesi gerekir.

Kurbanın türbe için değil, adak olduğu için kesilmesi gerektiğinin önemi üzerinde durulmalıdır.

Kabirler için veya kabirler üzerinde kurban kesmenin İslamiyet'le bir ilgisinin olmadığı belirtilebilir.

Türbede medfun bulunan kişi için dua edilmesi ve Kur'an okunması davranışının Sünnet olduğunun, aksi davranışların ise bid'at olduğunun belirtilmesi elzemdir.

Şefaat kavramının, İslam Peygamberi'nin belirttiği çerçevede anlaşılması gerektiği üzerinde durulabilir.

Dua etmenin İslam'a göre mahzurlu olan ve olmayan yönleri üzerinde durulabilir ve ideal dua etmeye ilişkin somut örnekler ortaya konulabilir.

Kaynaklar

ADAM, Baki (Ed.) (2006), **Din Bilimleri II**, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yay., Ank.

ATASAGUN, Galip, (2004), **Mevlana ve Türbesi-Ziyaret Fenomeni Açısından Bir Değerlendirme**, Konya.

AYTÜRK, Nihat ve Bayram ALTAN, (1992), **Türkiye'de Dini Ziyaret Yerleri**, Ank.

BORATAV, Pertev Naili, (1984), **100 Soruda Türk Folkloru**, Gerçek Yay., İst.

ÇELİK, Celalettin, (2004), "Türk Halk Dindarlığında Değişim ve Süreklilik: Ziyaret Fenomeni Örneği", **Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, Ocak-Haziran.

GÜNAY, Ünver, (1996), **Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri**, Ank.

GÜNAY, Ünver, (2003), "Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 15.

http://arsiv.ntvmsnbc.com

http://tr.wikipedia.org

http://www.biriz.biz

http://www.elazig.bel.tr

http://www.elazig.org

http://www.gazetevatan.com

http://www.herkul.org

http://www.hikmet.net

http://www.mared.gen.tr

http://www.radikal.com.tr

http://www.suryaniler.com

OYMAK, İskender, (2009), "Elazığ Merkez ve Çevresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 14: 2.

ÖZTÜRK, Yener, (2009), "İslâm'da Şefaat İnancı", **Yeni Ümit**, Sayı: 86, Yıl: 22, Ekim-Kasım-Aralık.

PEKER, Hüseyin, (1999), "Türbe Ziyaretlerindeki Dini ve Psiko-Sosyal Nedenler", **Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatındaki Etkileri Sempozyumu**, (18-20 Aralık 1998), Mezarlıklar Vakfı Yay., İst.

SEZGİN, Abdulkadir, (1998), "Eren ve Evliya Kavramının Dini Tarihi Folklorik İzahı ve Eren İnancı Üzerine Düşünceler", **1.Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri**, Ervak Yay., Ank., 1998.

TÜRKÇE SÖZLÜK, (1998), Türk Dil Kurumu Yay., Ank.

YAVUZ, Emrah, (2005), **Harput Halk Kültüründe Ziyaret ve Ziyaret Yerler Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.